

Ksawery Pruszyński, *U crvenoj Španjolskoj*, Disput, Zagreb 2023., 292 str.

„Radnička gomila prelijeva se ulicama, svjesna svoje pobjede, svjesna da sada vlada. Plakati se izruguju oficirima, a dnevni tisak izvještava o novim presudama radničkih sudova. Na crkvama spašenima od spaljivanja više natpisi: *patrimonio del pueblo* (narodno vlasništvo). Palače brodovlasnika u velikoj trgovačkoj luci rekvirirane su i dodijeljene radničkim organizacijama“ (15). Ovim riječima poljski novinar, pisac i diplomat Ksawery Pruszyński opisuje prve mjesece španjolskog revolucionarnog zanoša. Kao jedan od malobrojnih inozemnih novinara izvještavao je direktno s bojišnice, razgovarao s relevantnim akterima republikanske strane, ali i pružao prikaz običnog čovjeka zahvaćenog ratnim vihorom. Knjiga *U crvenoj Španjolskoj*, objavljena 1937. godine, jedna je od prvih knjiga o Španjolskom građanskom ratu. U pet poglavlja, uz dozu humora i s blagom ironijom, komparirajući različite događaje (najčešće s Poljskom) autor iznosi svoja svjedočanstva u nepunih godinu dana boravka u Španjolskoj. Ksawery Pruszyński rođen je 1907. i ubraja se među najveće poljske reportažne pisce. Godine 1932. objavio je debitantsku knjigu *Sarajevo 1914, Šangaj 1932, Gdanjsk 193?* u kojoj je proročki postavio tezu o izbijanju novog europskog rata upravo u Gdanjsku. Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata završio je s poljskom vojskom u emigraciji gdje je sudjelovao u savezničkim ratnim operacijama. Smrtno je stradao u prometnoj nesreći 1950. godine.

Knjiga započinje povećim poglavljem *Put prema Madridu*. U njemu Pruszyński detaljno opisuje svoj dolazak u republikansku Španjolsku i revolucionarna zbivanja koja je doživio u jesen 1936. godine. „Još ima dovoljno vremena do dolaska vlaka za Barcelonu. U velikoj kolodvorskoj čekaonici devetorica konobara na raspolaganju su mlađoj Španjolki i meni. Atmosfera je revolucionarno-obiteljska. Revolucionarni plakati zapljuskuju nas bojama sa zidova, na prozorima su crvene zastave, a u bifeu se dijete vlasnice igra s limenkom jastoga. Gradić se prostire u podnožju kolodvora. Spušta se u obliku amfiteatra do male ribarske luke. Crkva je zatvorena, na njoj se ne vide nikakvi tragovi oštećenja, samo se na vratima ističe plakat koji ukazuje na to da je rekvirirana, tj. u vlasništvu milicije i Narodnog fronta“ (11-12). U ovom poglavlju također analizi-

ra odnos revolucionarnih elemenata prema katoličkom kleru pa tako navodi kako su prve žrtve Francuske revolucije bili aristokrati, ruske revolucije zemljoposjednici, dok su žrtve španjolske revolucije svećenici. „Religija je tad postala nešto ne samo beznačajno nego i pogubno. Forma koja ne samo da nije posjedovala sadržaj nego je bila i neprijateljski nastrojena. Zapaljiv materijal otad se samo prikupljao i bila je dovoljna iskra da zapali na tisuće španjolskih crkava. Bio je dovoljan hitac da podigne oluju koja je iz bogomolja iščupala komadiće i krhotine remek-djela i prenijela ih u muzej. Milicajci promatraju Krista na križu ne samo kao svoje vlasništvo – sad je *patrimonio del pueblo* – nego i kao svoj plijen, svoj ratni trofej“ (28). U nastavku autor, koji dolazi iz katoličke zemlje, raspravlja o razlozima paljenja crkava te ističe kako „nema odgovora koji bi nas mogao zadovoljiti, ali zato ih je mnogo koji iznose laži. Prije svega teza da su crkve i samostani bili utvrda iz kojih se pucalo na gomilu. Kad je riječ o Barceloni, tijekom najkrvavijeg dana revolucije, 19. srpnja, optužba navodi samo tri samostana, pri čemu bi se moglo raspravljati o njezinoj osnovanosti. Kako objasniti da su spaljena ostala trideset i dva koja nisu podlijegala sličnim optužbama“ (30)? Te napominje kako su gotovo sve crkve, izuzev katedrale, uništene i zapaljene. „Vođe pobune, oficiri i generali uhićeni su i izvedeni pred sud. Svećenicima i redovnicima nije se sudilo. Smaknuli su ih na licu mjesta“ (30).

U drugom poglavlju, pod nazivom *Krvava Sierra*, u razgovoru s milicajcem, a potom i s doktorom autor skicira konture običnih ljudi koje je zahvatio rat. Prikazom milicajca Pedra, Pruszyński razmatra njegovu vizuru revolucije: „Nekoć su oficiri bili plemići, gospoda, buržui, sinovi odvjetnika. Sad će oficir biti Pedro, radnik iz tvornice damskih torbica. Putem Pedro mora upiti izvjesnu dozu mudrosti kojom će si razjasniti i obrazložiti pojave koje nekoć, iz perspektive tvornice damskih torbica, nije uspijevaio zapaziti. Rasprava s Pedrom nije zahtjevna, ali ni zanimljiva. Pedro na svjetske pojave reagira šablonskim izrekama od tridesetak riječi. Izreke podsjećaju na aforizme, a vjerojatni ih je pokupio iz članaka o raznim pitanjima iz socijalističkog tiska“ (68). U razgovoru pak s liječnikom naglašava kako su se liječnici u bolnicama opravdavali što su redovnicama dopustili da rade kao bolničarke i brinu se za ranjene. „Silno se smeo, ali držao je da te žene nisu ništa skrivile. Ispričavao se i opravdavao. Ispričavao se zbog toga što ih je ostavio na životu, što im je dopustio da zadrže svoju odjeću koju su željele nositi, što im je ostavio slobodu da prakticiraju svoju vjeru te da se skrbe o bolesnicima. Dugo se i naširoko zbog svega toga ispričavao. Liječnikovo opravdanje samo nam je ukazalo na zastrašujuću razinu ostracizma, nesnošljivosti, koju je sa sobom donijela revolucija“ (72). Na kraju zaključuje da upravo takvi, „obični, mirni ljudi siju ondje patnju i smrt“ (79).

U trećem poglavlju, *Bitka za Madrid*, autor pruža temeljit prikaz obrane glavnog grada republikanske Španjolske. Nakon što je čak i vlada napustila grad, Pruszyński je jedan od rijetkih stranih dopisnika koji je za vrijeme bitke ostao. Ondje svjedoči

strijeljanjima po kratkom postupku i vodi razgovor s vojnicima koji su ih izvodili. U razgovoru s njima autor primjećuje kako mu se vojnici opravdavaju te za sebe govore kako su humani jer zarobljenike nisu mučili. Pojašnjava kako se obrana Madrida organizirala gotovo sama, posve spontano, revolucionarno. Komitet je zatekao razoružanu cijelu liniju prigradskih madridskih rovova, od kojih je većinu zauzeo neprijatelj. Tad se povukao u ulice predgrađa i utvrdio ih sve do središta grada. Nastale su barikade koje više nisu bile improvizirane tijekom bitke, nego obzidane i obložene vrećama s pijeskom. Stari Madrid savršeno je, dodaje, odgovarao uličnim borbama. Vjerojatno ratnu situaciju u glavnom gradu najbolje dočarava autorova rečenica: „U listopadu 1936. godine Madrid je revolucionarniji od Moskve, fanatičniji od Meke, živi intenzivnijim životom od New Yorka“ (51).

Iako nije bio previše blagonaklon prema anarhistima dojmljivo je kako ih opisuje: „Bila su trojica. Imali su samo puške i sanduk sa streljivom. Čahure su se kotrljale po podu. Ondje je ležao i svežanj novih brojeva glasila CNT-a i zdjela s nekim napojem. No zadržali su nas ti ljudi. Bili su stariji. Mogli su imati više od četrdeset godina. Dežmekasti, gotovo pretili. Sjedili su mirno, bez krova nad glavom, jer je odletio, promatrajući neprijatelja u tom starom ogledalu na zidu, s tri puške. Sučelice sebi imali su cijelu Francovu vojsku“ (140). U nastavku poglavlja osvrnuo se i na međunarodne brigade te naglasio kako su se među njima najviše isticali Jugoslaveni. „Ima ondje puno Srba i Hrvata. Njemački vojnik ostavlja dojam pametnog, vještog, čudesno učinkovitog stroja. Jugoslaveni ostavljaju dojam vrhunskog ljudskog divljaštva. Oni su pravi protivnici koji se mogu suprotstaviti Maurima. Riječ je o napola primitivnim vojnicima koji uživaju u ubijanju, s instinktom lovca koji se ne obazire na civilizacijske stečevine“ (180).

U idućem poglavlju, *Ne bi li se shvatilo*, Pruszyński podrobnije analizira razloge izbijanja građanskog rata. Ovdje raspravlja o latifundijima te o konfliktu komunista s ostalim rivalima – ponajprije anarhistima i trockistima. Napominje kako je nakon anarhista, partija koja je izgubila najsajnije ljude u boju trockistička. „Tenkovi i avioni, strojnice i topovi, prije nego se sučele s fašizmom, putem pregaze još nešto. Anarhističkog rivala, socijalističkog otpadnika, trockističkog izdajnika“ (222). U nastavku poglavlja svjedoči koliko se Barcelona nakon nekoliko mjeseci promijenila. Na ulicama nema ljudi s puškama, manje je plakata, atmosfera je uvelike normalnija, zaključuje Pruszyński. U nastavku dodaje kako je hrana poskupjela te da su se pojavila nova taksi-vozila obojana anarhističkim bojama u vlasništvu strukovnog sindikata CNT-a.

U zadnjem poglavlju autor razmatra i o baskijskoj autonomiji. To čini na izrazito nenametljiv način te ističe aspekt kako su baskijski radnici tijekom revolucionarnih dana zaštitili svoje crkve i svećenike. Baskijski je nacionalizam, nastavlja, narodni kao što je barcelonski nacionalizam građanski i malograđanski. Na samom kraju knjige, još uvijek za vrijeme trajanja rata, Pruszyński analizira sovjetsku intervenciju u Špa-

njolskoj s jedne, talijansku i njemačku s druge, te politiku neuplitanja Velike Britanije i Francuske s treće strane. Napominje kako je imperijalizam modernih totalitarnih i nacionalističkih država možda jedini koji trenutno postoji, jer je Sovjetski Savez u uzmaku, a Velika Britanija u obrambenom položaju. Taj imperijalizam iz 1937., zaključuje na kraju, nije ni gori ni bolji od imperijalizma iz 1887. godine nego samo drugačiji.

Knjiga *U crvenoj Španjolskoj* nudi izravan prikaz revolucijom opijene republikanske Španjolske na samom početku građanskog rata. Ksawery Pruszyński je gotovo godinu dana obilazio gradove i fronte izvještavajući o ideološkom sukobu i okrutnosti revolucije koju je doživio. Po svojem sadržaju knjiga se lako može usporediti s poznatijim djelom Georgea Orwella *Kataloniji u čast*. Iako je Pruszyński nešto skeptičniji oko crvene revolucije, slične opservacije oko zbivanja na fronti i u pozadini možemo uočiti kod obojice autora. Pokušavajući izvještavati objektivno i nepristrano s vremenom je počeo uviđati nepravdu rata. Jedan od zasigurno najinteresantnijih dijelova knjige je segment u kojem Pruszyński traži pomilovanje od predsjednika autonomne pokrajine Baskije Joséa Antonia de Aguirre za dvojicu osuđenika na smrt. Konačno, kada je u tome uspio izjavio je kako će prenijeti svijetu da se u Španjolskoj provode ubijanja, a u Baskiji pomilovanja. Pruszyński u svojoj knjizi nikako ne bilježi samo suhoparna svjedočanstva nego piše i o povijesti Španjolske, muzejima, crkvama, Cervantesu, a konstantnim komparacijama s Poljskom pokušao je (ondašnjem) čitatelju približiti i politička previranja koja su se zbivala u pozadini sukoba. U svojim opažanjima dotaknuo se i katalonskog pitanja, dosade na prvoj liniji fronte te napetosti između komunisti i anarhista. Već od prvih redaka autor u čitatelju evocira revolucionarni zanos, ali i besmisao rata. To čini novinarski jednostavno i pitko i na taj način u potpunosti zaokuplja pažnju čitatelja. Stoga će ovo iznimno djelo zasigurno biti korisna i zanimljiva literatura kako stručnjacima tako i širem čitateljstvu.

Bruno Korea Gajski